

Restauració d'un segell penjant de lacre i paper¹

La intervenció realitzada en un segell penjant de lacre i paper de Pere Nolasc Móra Sever, bisbe de Solsona, ha constituït una tasca complicada i enriquidora. Es mostra la caracterització dels materials, les alteracions que han patit i el procés de restauració encaminat a la devolució de la seva integritat física i documental.

Gema Perales Hocés. *Diplomada en Conservació i Restauració de Document Gràfic per l'ESCRBCC.* gperales@jazzfree.com

INTRODUCCIÓ

A finals d'abril de l'any 2003, el rector de l'església de l'Exaltació de la Santa Creu de Saragossa ens convocà per comunicar-nos la troballa d'un segell penjant del crani d'un màrtir, descobert durant les obres de reforma de l'altar major d'aquesta església. Havia estat introduït en una caixa de fusta, protegit per una gran quantitat de cotó en rama i emparedat durant més de dos-cents anys. La seva funció era la d'autenticar la condició de màrtir del crani del qual penjava, és a dir, era la prova que certificava aquesta categoria des del punt de vista de l'església.

Els segells s'utilitzen des de l'inici de les civilitzacions de l'orient mediterrani i arriben a ser emprats com a mitjà de validació d'actes en la plena edat mitjana. Existeixen múltiples varietats: de cera, metall, lacre, paper, pa d'àngel; amb diferents tipus d'aposisions: directa o indirecta, penjants, units per enllaços de seda, cànem, lli, pergamí, etc. També són nombroses les institucions o persones que utilitzen o han utilitzat segells al llarg de la història. Es poden classificar, segons el seu emissor, en:

- segells civils, pertanyents a reis, reines, infants, feudataris, dignataris, consells o universitats,
- segells eclesiàstics, que engloben els del clergat secular (papes, cardenals, arquebisbes i bisbes), els del clergat regular, abats, priors i els dels ordres religioso-militars (mestres, comanadors, convents, etc.).

Habitualment, es tracta d'elements molt fràgils que solen arribar fins als nostres dies en un estat de conservació molt deficient. Els trencaments dels enllaços, les erosions en l'empremta i les irremediabls pèrdues de suport són les alteracions més freqüents en aquest tipus de material.

DESCRIPCIÓ

En aquest cas, es tracta d'un segell eclesiàstic penjant, bifaç, és a dir de doble empremta, tot i que sobre dos suports diferents, lacre vermell i paper, unit al crani d'un màrtir amb lem-nisc de seda vermella.

Té forma rodona i temàtica heràldica, amb blasó corresponent al titular del segell: Pere Nolasc Móra Sever, bisbe de Solsona des de 1794 fins a 1811.

Anvers

- Llegenda: ..LASC.S.MORA.D.SOLSONENSIS.EPISCOPUS.
- Fons: llis
- Gràfila: exterior de flor
- Dimensions: 55 mm de diàmetre aproximadament

Revers

- Llegenda: +D.D.FPETRUS.NOLASCUS.MORA.D.....NSIS.EPISCOPUS.
- Fons: llis
- Dimensions: 60 mm de diàmetre aproximadament

EXAMEN ORGANOLÈPTIC

Lacre

El lacre és un material compost per resina, goma laca i pigments, de gran fragilitat que es començà a utilitzar al llarg del segle XVI a Europa com a substitut de la cera, ja que proporcionava més brillantor i probablement era més barat, tot i que el resultat era molt més fràgil. Sobre aquest suport, en calent, s'obté l'empremta mitjançant la pressió exercida per una matriu generalment metàl·lica.

El més comú és el de color vermell però també n'existeix de verd, negre, etc. Habitualment, aquests tipus de segells es ressequen al ser guardats de forma que no transpiren correctament.

En aquest cas, s'observen totes les alteracions pròpies d'aquest suport, és a dir, múltiples trencaments, esquerdes i pèrdues, ja

1. Estat inicial del conjunt format pel crani i el segell eclesiàstic penjant de lacre i paper (Fotografia: Gema Perales Hocés).

que ha restat ocult darrere una falsa paret de l'altar major de l'església sense canvis climàtics bruscos, escassa o nul·la ventilació i absència completa d'il·luminació. Aquestes condicions han deshidratat el material, però també han afavorit la presència d'un microclima absent de microorganismes i insectes.

Ens trobem davant set fragments despresos completament, nou d'esquerdat tot i que romanen units pel suport de paper, i quatre més que podríem classificar de fissurats lleugerament. A més a més, tenen pols i brutícia superficial, lleugeres erosions, una incisió a l'escut i una altra a la gràfila.

Tot i això, pel que fa a la llegibilitat de l'empremta, podem dir que és excel·lent en tots els fragments que es conserven.

Paper

El revers del conjunt el conforma un fragment del paper de pasta de draps, imprès amb tinta negra i empremta diferent en la qual no s'aprecia petjada. Apareix brut i estripat, tot i que en menor quantitat que el lacre, ja que es tracta d'un material menys fràgil. Tanmateix, comprovem que existeixen fragments que romanen units als del lacre i d'altres que s'han perdut irremeiablement.

No obstant, podem assegurar que el paper ha contribuït notablement a la conservació d'una part important de l'anvers del segell.

La tinta d'impressió pateix una lleugera erosió superficial que no impedeix la seva lectura en cap cas.

Lemnisc

El lemnisc o cinta de seda vermella de la qual penja el segell, mesura 17 mm d'ample i aproximadament 350 mm de llarg, tot i que aquesta mida és impossible precisar-la al no poder mesurar la part introduïda en el crani. Aquest enllaç comença al segell, entra a través de l'orifici d'una orella, passa per darrera la mandíbula, surt per l'orifici de l'altra orella i acaba unint-se de forma creuada amb l'altre extrem, entre el lacre i el paper,

Pateix un elevat desgast de la trama degut al pes que suporta i al fregament amb les arestes dels ossos. També observem un gran descoloriment del material que, en les zones més exposades, ha donat com a resultat un to rosaci.

PROCÉS DE RESTAURACIÓ

Consolidació

En primer lloc, és necessari consolidar les fissures més lleus per anar tornant certa integritat física a ambdós suports. Es comença unint el lacre en aquelles zones en les quals està lleugerament obert amb una resina acrílica (Primal AC-33®). A continuació, es van recomposant, com les peces d'un puzzle, els fragments esquerdat i subjectats pel paper. Per a aquests, s'introdueix adhesiu de reforç sota el lacre, quan és possible, i s'uneixen les esquerdes amb adhesiu acetat de polivinil (PVA Henkel®), amb més poder adherent. Cada peça ha de subjectar-se manualment fins que s'asseca, ja que la superfície del segell no és plana i no es pot fer pressió de cap altra manera.

Finalment, es procedeix de la mateixa forma amb aquelles parts despreses, utilitzant primer etanol en la zona de contacte per tornar-li cert mordent a la goma laca i que s'adhereixi millor i, a continuació, el mateix PVA de Henkel®.

2. Estat previ a la intervenció de restauració del segell de lacre (Fotografia: Gema Perales Hoces).

3. Estat previ a la intervenció de restauració del revers del paper del segell (Fotografia: Gema Perales Hoces).

4. Segell de lacre amb els fragments despresos col·locats (Fotografia: Gema Perales Hoces).

5. Estat final de l'anvers del lacre del segell (Fotografia: Gema Perales Hoces).

6. Sistema de protecció de conservació del segell (Fotografia: Gema Perales Hoces).

Neteja

S'elimina la pols i la brutícia superficial tamponant amb aigua destil·lada i hisop, i amb una mixtura d'etanol al 70% en aigua destil·lada.

Reintegració

PAPER

Quan les zones esquerdades i despreses han recuperat certa entitat, es procedeix a reintegrar el suport de paper per tenir recolzament físic per a la reintegració del lacre. Per això, utilitzem un paper japonès de gramatge similar i to neutre.

LACRE

Es decideix completar la zona que queda perduda del suport, un cop consolidats tots els fragments, per retornar-li la integritat física que va tenir i per reforçar el conjunt.

Després d'efectuar diverses proves amb cera microcristal·lina, que és la que habitualment s'utilitza en la restauració de segells de cera, i constatar problemes d'adherència i un aspecte final substancialment diferent, s'opta per una solució amb el mateix material, lacre, aplicat gota a gota amb punta d'espàtula termostàtica. Un cop finalitzada la reconstrucció, s'igualava amb llapis de fibra de vidre i es patina amb resina acrílica Primal AC-33[®] per retornar-li la brillantor.

Sistema de presentació

S'introdueix el segell en un estoig fabricat amb dues planxes de cartró ploma, paper barrera Canson[®] i tereftalat de polietilè (Melinex[®]), reservant l'àrea visible amb amples finestres, la qual cosa permet l'observació del segell sense necessitat de manipular-lo directament.

Es recomana al propietari que restringeixi la consulta a aquells casos en els quals el contacte directe amb l'obra sigui imprescindible (investigació, fotografia, etc.), ja que la delicadesa del suport així ho aconsella.

BIBLIOGRAFIA

Actas del Primer Coloquio de Sigilografía, Madrid 2 al 4 de abril de 1987, Madrid: Dirección de los Archivos Estatales, 1990.

María CARMONA DE LOS SANTOS, *Manual de Sigilografía*, Madrid: Subdirección General de Archivos Estatales, 1996.

María CARMONA DE LOS SANTOS, *Bibliografía de Sigilografía Española*, Madrid: Subdirección General de Archivos Estatales, 1999.

F. MENÉNDEZ PIDAL DE NAVASCUÉS, «La Sigilografía Española, una revisión crítica», *Hispania*, 1/2, 175 (1990), p. 987-1002.

F. MENÉNDEZ PIDAL DE NAVASCUÉS, *Apuntes de Sigilografía Española*, Guadalajara: AACHE, 1993.

E. PARRA i A. SERRANO RIBAS, «Chemical analysis of wax seals and dyed textile attachments from parchment documents. Preliminary Investigation», a *ICOM Committee for Conservation. 9th Triennial Meeting Dresden, German Democratic Republic, 26-31 august 1990. Preprints*, Los Angeles, 1990, p. 62-67.

Ángel RIESCO TERRERO, «El sello episcopal hasta el Renacimiento. Valoración jurídico-diplomática y artística», a *XV Congreso Internacional de las Ciencias Genealógica y Heráldica. Comunicaciones*, Madrid: 1983, v. III.

Ferran DE SAGARRA, *Sigil·lografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, Barcelona, 1916-1932.

NOTA

¹ Aquest article ha estat traduït del castellà al català per M. Àngels Balliu Badia.

Restauración de un sello pendiente de lacre y papel.

La intervención realizada en un sello pendiente de lacre y papel de Pere Nolasc Móra Sever, obispo de Solsona, ha constituido una tarea complicada y enriquecedora. Se muestra la caracterización de los materiales, las alteraciones sufridas y el proceso de restauración encaminado a la devolución de su integridad física y documental.

Gema Perales Hoces. Diplomada en Conservación y Restauración de Documento Gráfico por la ESCRBCC. gperales@jazzfree.com

INTRODUCCIÓN

A finales del mes de abril del año 2003, el rector de la iglesia de la Exaltación de la Santa Cruz de Zaragoza nos llamó para comunicarnos el hallazgo de un sello pendiente del cráneo de un mártir, descubierto durante las obras de reforma del altar mayor de dicha iglesia. Había sido introducido en una caja de madera, protegido por una gran cantidad de algodón en rama y emparedado durante más de doscientos años. Su función era la de autenticar la condición de mártir del cráneo del que pendía, es decir, era la prueba que certificaba esa categoría desde el punto de vista de la iglesia.

Los sellos se utilizan desde los comienzos de las civilizaciones del oriente mediterráneo y llegan a ser empleados como medio de validación de las actas en la plena edad media. Existen múltiples variedades: de cera, metal, lacre, papel, oblea; con diferentes tipos de aposiciones: directa o indirecta, pendientes, unidos por enlaces de seda, cáñamo, lino, pergamino, etc. También son numerosas las instituciones o personas que utilizan o han utilizado sellos a lo largo de la historia. Se pueden clasificar, según su emisor, en:

- sellos civiles, pertenecientes a reyes, reinas, infantes, feudatarios, dignatarios, concejos o universidades,
- sellos eclesiásticos, que engloban los del clero secular (papas, cardenales, arzobispos y obispos), los del clero regular, abades, priores y los de las órdenes religioso-militares (maestros, comendadores, conventos, etc.).

Habitualmente, se trata de elementos muy frágiles que suelen llegar hasta nuestros días en muy deficiente estado de conservación. Las roturas de los enlaces, las erosiones en la impronta y las irremediables pérdidas de soporte son los deterioros más frecuentes en este tipo de material.

DESCRIPCIÓN

En este caso, se trata de un sello eclesiástico pendiente, bifaz, es decir de doble impronta, aunque sobre dos soportes distintos, lacre rojo y papel, unido al cráneo de un mártir con lemnisco de seda roja.

Tiene forma redonda y temática heráldica, con blasón correspondiente al titular del sello: Pere Nolasc Móra Sever, obispo de Solsona desde 1794 hasta 1811.

Anverso

Leyenda: ..LASC.S.MORA.D..SOLSONENSIS.EPISCOPUS.

Fondo: liso

Gráfica: exterior de flor

Dimensiones: 55 mm de diámetro aproximadamente.

Reverso

Leyenda: +D.D.F.PETRUS.NOLASCUS.MORA.D.....NSIS.EPISCOPUS.

Fondo: liso

Dimensiones: 60 mm de diámetro aproximadamente.